

Quartieret Rosendahl

St. Slock Halsa.

Rosendahl.	Samuel Kläckares Båst. Grundn ägn. Dom. Rist. Lionst B.	Andij Gården Hem. Dom. R. G.	Danielis Gårds. i/fti Albmung. Dom. Rist. Gården.
	Lars. Högstäm. H. Profes. K. Fornelij. O.		Sal. Post Jordany. Eenij Halls.
	Jon. Olvon Smidhars B. G.		

Södermanland-Nerikes nationshus

Grundläggningskontroll

Södermanland-Nerikes nationshus

Grundläggningsskontroll

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1941:2293
Fjärdingen 13:3
Uppsala kommun
Uppland

Anna Ölund

Upplandsmuseets rapporter 2024:15

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Anna Ölund

BEARBETNING AV PLANER: Jonathan Rigvald, Adam Hultberg

OMSLAGSBILD: Kvarteret Rosendal. Staffan Månsson Booman 1671. Alvinportalen, Uppsala universitetsbibliotek.

GRANSKNING: Hans Göthberg

UPPHOVSRETT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

© UPPLANDSMUSEET, 2024

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Historiska kartor	8
Tidigare undersökningar	9
Syfte, metod och genomförande	10
Undersökningsresultat	11
Fynd	15
Tolkning	16
Administrativa uppgifter	17
Referenser	18
Litteratur	18
Övrigt	18

Sammanfattning

Under en dag i juni 2024 gjordes en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med kontroll av grunden till Södermanland-Nerikes nationshus. Byggnaden som byggdes 1896 ligger i centrala Uppsala i kvarteret Rosendal. Vid schaktningsövervakningen kunde det konstateras att grunden till byggnaden skadat äldre kulturlager. I schaktets ena sektion var det möjligt att se äldre rester av bebyggelse, troligen från tiden före stadsbranden 1809. I sektionen fanns en tjock brandhorisont och därunder kalkbruksrester och eventuella grundstenar.

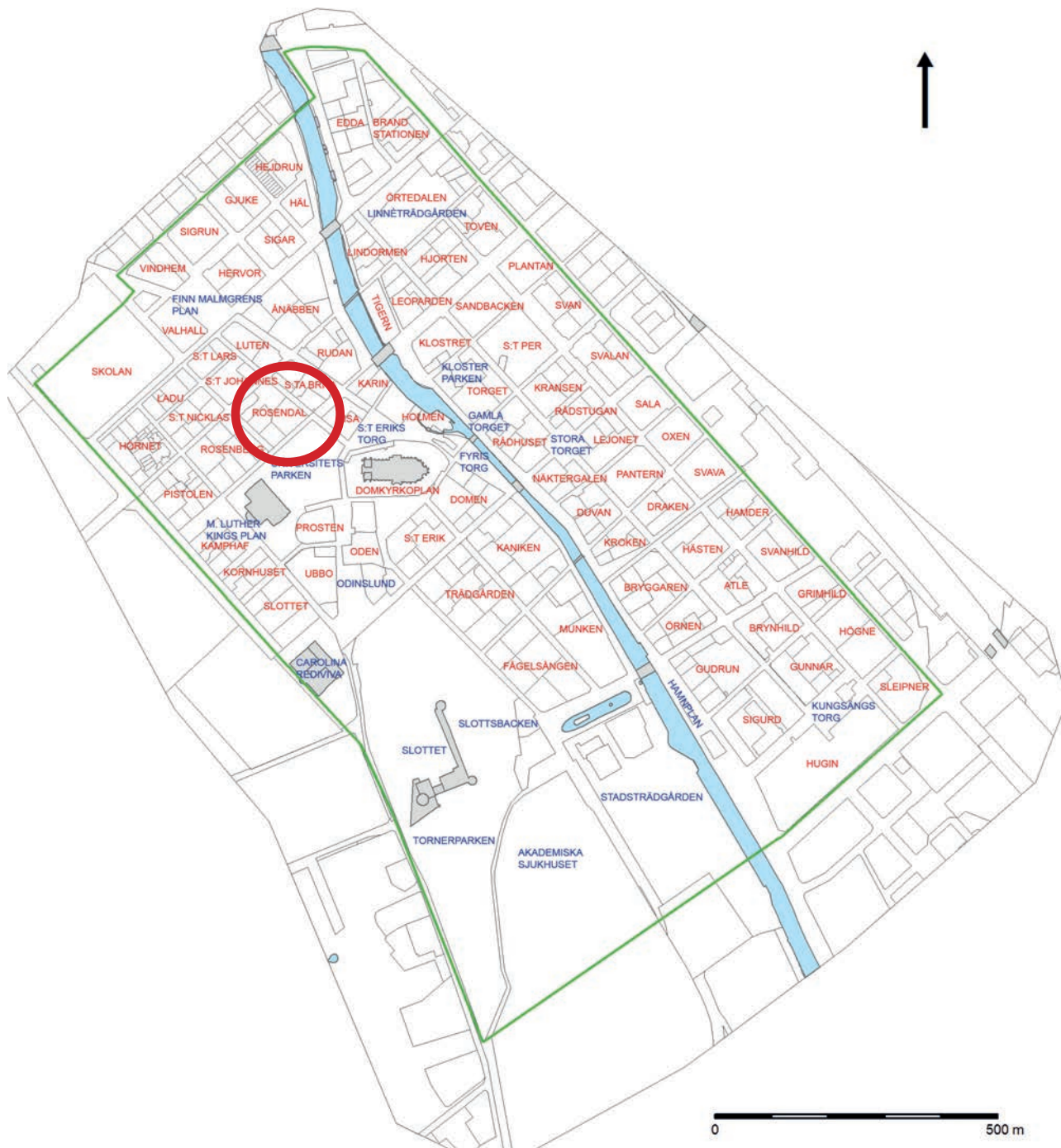
Den arkeologiska schaktningsövervakningen bekräftade tidigare arkeologiska resultat från kvarteret som har visat på omfattande och tjocka raseringslager från perioden 1650–1850. Sannolikt finns det även medeltida kulturlager under de tidigmoderna lämningarna med tanke på platsens centrala läge nära domkyrkan.

Inledning

Upplandsmuseet avdelning Arkeologi har i juni 2024 gjort en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med kontroll av grunden till Södermanland-Nerikes nationshus i kvarteret Rosendal i Uppsala. Beställare var Södermanland-Nerike

Fastighetsförvaltning AB och arbetet gjordes efter Länsstyrelsens beslut 431-3696-2024. Projektledare var Anna Ölund som även författat denna rapport.

Figur 1. Kvarterskarta över centrala Uppsala. Grön linje markerar fornlämningsområdet för Uppsala stadslager L1941:2293. Kvarteret Rosendal där den aktuella undersökningen företogs är markerat med röd cirkel.

Bakgrund

Kvarteret Rosendal ligger i den nordvästra delen av centrala Uppsala stad och fornlämning L1941:2293. I kvarterets södra del ligger den karakteristiska rosa byggnaden med torn som är Södermanland-Nerikes (Snerikes) nationshus. Intill nationshuset i hörnet av S:t Olofsgatan- S:t Larsgatan ligger en byggnad kallad Brundisium.

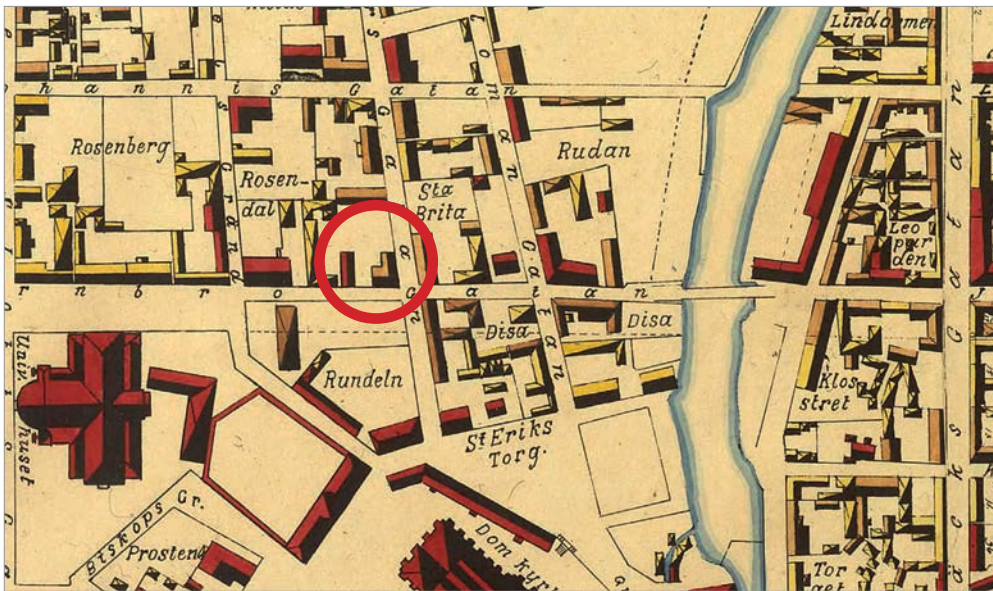
Historiska kartor

Södermanland- Nerikes nationshus byggdes enligt ritningar 1896 och är än idag en av Uppsalas mer välkända byggnader. Brundisium är huvudbyggnaden i den borggård som uppfördes 1811. Hur kvarterets bebyggelse sett ut under 1800-talet kan man delvis se i det historiska kartmaterialet. Före nationshusets uppförande fanns en byggnad på platsen som låg med gaveln mot dåvarande Järnbrogatan, alltså nuvarande S:t Olofsgatan.

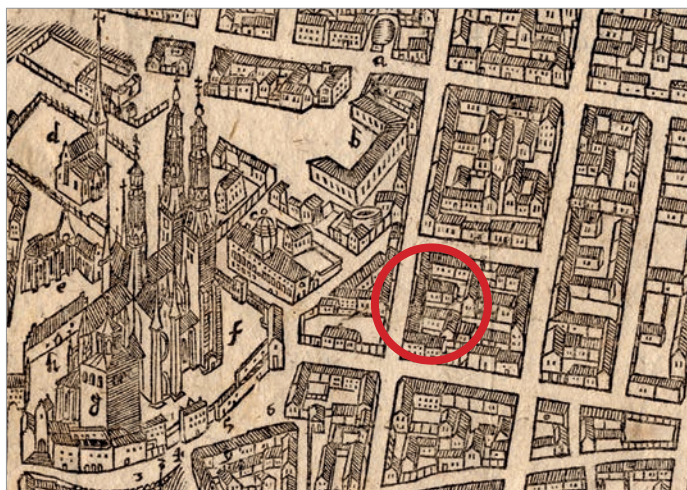
Från slutet av 1600-talet och 1700-talets början ger de så kallade huskartorna en viss inblick i bebyggelsens utseende i Uppsala. Av Olof Rudbeck d.ä.

perspektiviska karta från 1679 framgår att den aktuella delen av kvarteret Rosendal var tätt bebyggt och omgärdade en gårdsplan.

Från samma tid som huskartorna finns kvarter-skartor över Uppsala. På Staffan Månsson Boomans kvarterskarta från 1671 anges tomternas storlek, innehavare och ägare (omslagsbild). Tomterna som låg mot S:t Olofsgatan ägdes alla av domkyrkan och tomtinnehavarna hade kopplingar till domkyrkan. Tomten i hörnet S:t Olofsgatan- S:t Larsgatan uppges vara Samuel Klockares gård. Intill denna låg en smal tomt som innehades av Ekeby gården på mark tillhörande domkyrkan. Nästa tomt i ordningen benämns som "H Daniels Gård uthi Albunge Doomkiörk.Grund". Detta avser Daniel Nicolai Dijkman som var kyrkoherde i Almunge, död 1685. (Texttydning och uppgifter, Herman Bengtsson Upplandsmuseet). Tomterna i kvarteret Rosendal, som låg nära domkyrkan var attraktiva och innehades av prominenta personer vid 1600-talets slut.

Figur 2. Utsnitt av Schumburks karta över Uppsala 1882 med den aktuella platsen markerad med röd cirkel. Vid tiden är inte Södermanland-Nerikes nationshus uppfört men Brundisium ligger i hörnet S:t Larsgatan- S:t Olofsgatan (Järnbrogatan). Alvinportalen, Uppsala universitetsbibliotek.

Figur 3. Utsnitt av Olof Rudbecks d.ä. huskarta över Uppsala stad upprättad 1679. Läget för aktuell undersökning markerat med röd cirkel. Alvinportalen, Uppsala universitetsbibliotek.

Tidigare undersökningar

I kvarteret samt i intilliggande kvarter har ett flertal arkeologiska undersökningar gjorts genom åren. Dock har ingen ytomfattande arkeologisk undersökning företagits varför kunskapsläget från platsen bygger på ett flertal mindre undersökningar. Medeltida kulturlager och konstruktioner har konstaterats i intilliggande gator och kvarter såsom i kv. Disa (Anund et al. 2000), kv. S:t Brita samt i Universitetsparken (Sunding 2017, Ölund 2013). I grannkvarteret Rosenberg gjordes en större schaktningsövervakning våren 2018 där det endast fanns enstaka bevarade kulturlager från tiden 1700–1900 tal (Sunding et al 2019).

I den nordvästra delen av kvarteret Rosendal gjordes en schaktningsövervakning 2009 i samband med ombyggnation. Här påträffades stenlagda ytor och syllstensrader, troligen spår av bebyggelse från 1700-talet (Qviström 2009). I kvarterets norra hörn har en rustbädd av stockar påträffats 0,8–0,9 m under markytan (Redin 1976). Vid schaktningsövervakning i S:t Larsgatan fanns orörd marknivå ungefär 2 m under dagens gatubeläggning i sydost och på omkring 1 m djup nära S:t Johannesgatan. Över den ursprungliga markytan fanns upp till 0,9 m tjocka kulturlager som var gödselblandade och innehöll risbäddar samt stockar (Roslund 1997).

Intill aktuellt schakt grävdes 2020 för en fettavskiljare med tillhörande ledningsdragningar. Vid tillfället undersöktes en sammanlagd yta av 27,5 m². Schaktningsövervakningen visade att det fanns upp till 3 m tjocka raseringslager på platsen från 1700-talets bebyggelse (Ölund 2021).

Vid ett flertal andra tillfällen har ytor runt nationshuset undersökts i samband med iordningställande av utomhusmiljön. Fundament till markisplintar övervakades 2020 på den stenlagda uteplatsen norr om nationshuset. Här fanns 0,5 m bergskross under stenläggningen. I en av fundamentsgroparna observerades en nedgrävning med tegelfragment (Göthberg 2020). Under 2017 byggdes en utebar på den stenlagda uteplatsen och schaktningen för denna övervakades. Här påträffades inget av arkeologiskt intresse utan hela ytan var nedschaktad till 0,5 m djup (Ölund 2017). 2016 byttes befintliga dagvattenbrunnar vid Södermanland-Nerikes nation och tre schakt grävdes på innergårdens östra och nordöstra del. I dessa påträffades delvis bevarade kulturlager och fynd av bl.a kritpipsskaft med franska liljor daterade till 1630–1640 (Sunding 2016).

Vid nationshusets västra hörn övervakades ett schakt för dränering 2013. I schaktet som var 0,8 m djupt fanns kraftigt brända raseringslager från 1700–1800-tal (Ölund 2013). Den stenlagda innergård som omger Brundisum och Södermanland-Nerike nationshus anlades utan arkeologisk övervakning någon gång 2011–2012. I april 2014 gjordes här en schaktningsövervakning för flytt av dagvattenbrunnar och schakt för nedsättning av en stödmur. Inga bevarade kulturlager observerades vid tillfället (Syse 2014). Stödmuren avgränsar idag innergården mot en parkeringsyta mot nordväst.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella kulturlager och konstruktioner som kunde framkomma i samband med grävandet av schaktet för grundläggningskontroll. Schaktningsövervakningen

gjordes löpande i samband med grävarbetet. Schaktets placering dokumenterades genom inmätning med GPRS-RTK. Lager och konstruktioner dokumenterades genom beskrivning och sektionsritning samt fotodokumentation.

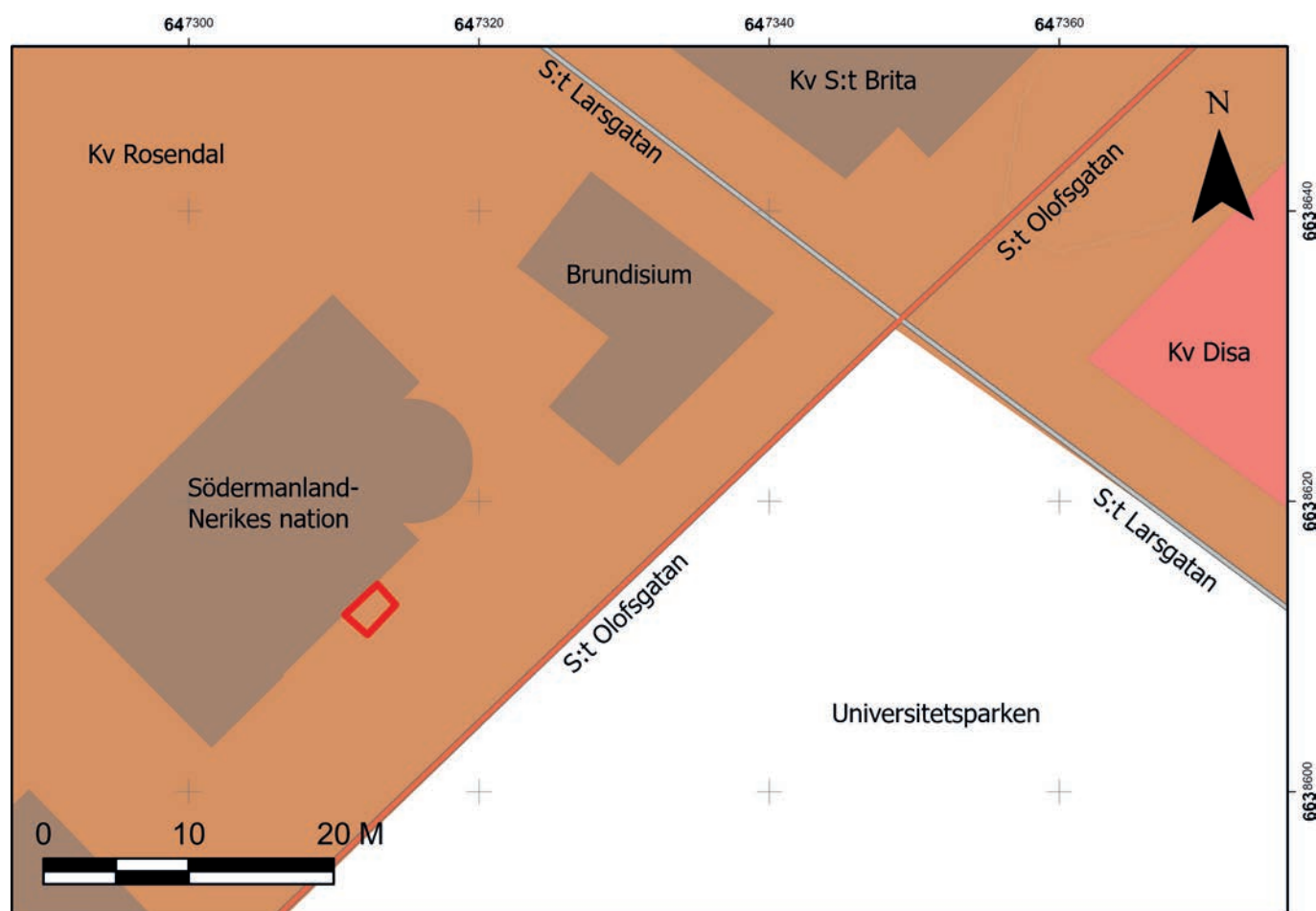
Figur 4. Läget för undersökningen vid Södermanland-Nerikes karakteristiska nationshus. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Undersökningsresultat

Den aktuella schaktningsövervakningen gällde ett schakt som grävdes i syfte att kontrollera nationshusets grund. Schaktet var $2,8 \times 2$ m och lades in till husets fasad och följde husets grundläggning. Schaktdjupet uppgick närmast fasaden till ca 1,80 meter under dagens markyta.

Undersökningen företogs i den gräsyta som ligger mellan nationshuset och den häck som avgränsar tomten mot S:t Olofsgatans trottoar. Redan vid grävstart kunde konstateras att nationshusets grundstenar låg 0,4–0,5 m utanför fasaden. Detta medförde att schaktet blev smalt och djupt med ett bottenmått på ca $1,6 \times 1,4$ m.

I princip hela schaktet, utom sektionen mot sydöst, utgjorde frischakt för nationshusets grund. Detta innebar att de lämningar som fanns på platsen före 1896 hade skadats i samband med nationshusets uppförande. Här fanns även murbruksrester i stora kakor som sannolikt är från byggtiden (figur 7 och 8). I dessa omblandade lager påträffades bitar av flintgods, äldre rödgods, grönglaserat kakel, glasbutelj, dricksglas och spik. Nationshusets stengrund var kraftigt byggd av skarpkantad granit. Grunden var 1,7 m hög (figur 9). Markarbetet var klart när grundens utseende och tjocklek var känd. Opåverkad marknivå eller kulturlagrets tjocklek klargjordes inte vid den arkeologiska schaktningsövervakningen.

Figur 5. Läget för undersökningen vid Södermanland-Nerikes nation markerat med röd rektangel. Koordinater i SWEREF 99. Skala 1:500.

Figur 6, t.v. Markarbetet för kontroll av grundläggning påbörjas. Fotot mot väster.

Figur 7, t.h. Konstruktionslager från uppförandet av nationshuset 1896. Foto mot väster.

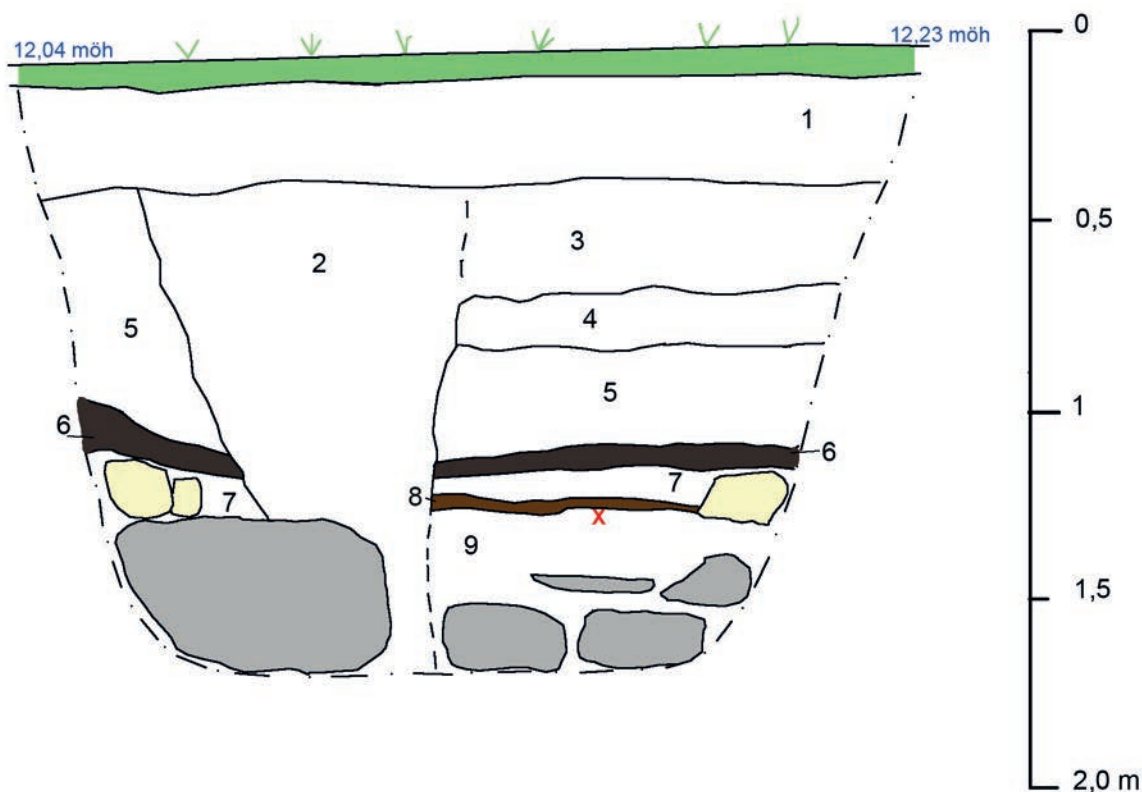

Figur 8. Tjocka murbrukskakor efter uppförandet av nationshuset. Foto mot NNÖ.

Figur 9. Nationshusets grund av granitblock frilagd för kontroll. Foto mot NNV.

I den sydöstra sektionen som vätte ut mot S:t Olofsgatan fanns delvis bevarade kulturlager kvar som inte skadats av anläggandet av nationshusets grund. Det undersökta schaktet är dock litet och

det är därför svårt att vara helt säker kring hur de lämningar som endast var synliga i sektion ska tolkas.

Figur 10. Sektionsritning av den sydöstra sektionen av schaktet för grundläggningskontroll vid Södermanland-Nerikes nationshus. Skala 1:20.

Sektionsbeskrivning:

1. Gräsyta med matjord.	6. Brandlager av med kraftigt bränt trä med stora hela kolbitar. Rödbländ mot botten av lagret.
2. Störning – nedgrävning för nationshuset 1896. Lerblandad grusig mörk lera med tegel, sten, kalkbruksbitar, glas och kakel.	7. Kalkbruksbemängd grusig lera.
3. Omblandad grusig silt med tegelkross.	8. Multnat trä.
4. Pulvriserat kalkbruk blandat med sand.	9. Grå, grusig, något fuktig lera med enstaka tegelstänk. I botten av schaktet ett flertal 0,3–0,6 m stora stenar. Grundstenar till byggnad.
5. Gråbrun grusig sand med lerinslag, tegel och småsten.	
- Rött kryss markerar fynd av kritpipsskaft. Ljusgula partier markerar kalkbruksbitar.

I den sydöstra sektionen på ca 1,1 meters djup fanns ett tjockt, påtagligt mörkt och kolbemängt brandlager [6]. Under detta fanns ett lager av krossat kalkbruk med stora bitar [7], som låg direkt på ett lager av nedbrutet, multnat trä [8]. I botten av schaktet fanns ett flertal större stenar, i lager 9.

Stenarna i schaktets botten har tillsammans med trälagret och kalkbrukslagret tolkats som resterna efter en konstruktion som skadats vid en kraftig brand, vilket brandlagret tydligt vittnar om. Fyndet av ett kritpipsskaft i sektion tyder på att lagren härrör från relativt sen tid. Sannolikt är det 1809 års stadsbrand som skadat bebyggelsen. Det vi ser i schaktet för grundläggningskontrollen är alltså rester efter det sena 1700-talet och 1800-talets bebyggelse.

Figur 11. Sektion med bevarade kulturlager från den bebyggelse som låg på platsen före 1809 års stadsbrand. Stenarna har tolkats som grundstenar till en byggnad. Ovan dessa anas kalkbrukslager och ett kraftigt brandlager. Foto mot SSV.

Fynd

Fyndmaterialet från undersökningen utgjordes uteslutande av föremål från 1700–1800-talet. Alla fynd, förutom ett kritpipsskaft påträffades i nedgrävningen för nationshusets grund, varför de inte går att knyta till specifika lager. Fyndmaterialet utgörs av bitar till en gryta i yngre rödgods, ett flintgodsfat, ett dricksglas eller vas i klarglas,

en botten till en glasbutelj, en bit grönglaserat kakel från en kakelugn samt en spik. Ett odekorerat kritpipsskaft, längst ned till vänster i figur 12 påträffades i sektionen. Fyndmaterialet är av allmän karaktär har inte registrerats, utan endast fotodokumenterats innan gallring.

Figur 12. Fyndmaterialet från undersökningen utgjordes av föremål från 1700–1800-talen vilka påträffades i frischaktet för nationshusets grundläggning. Samtliga fynd har gallrats. Fotot Anna Ölund.

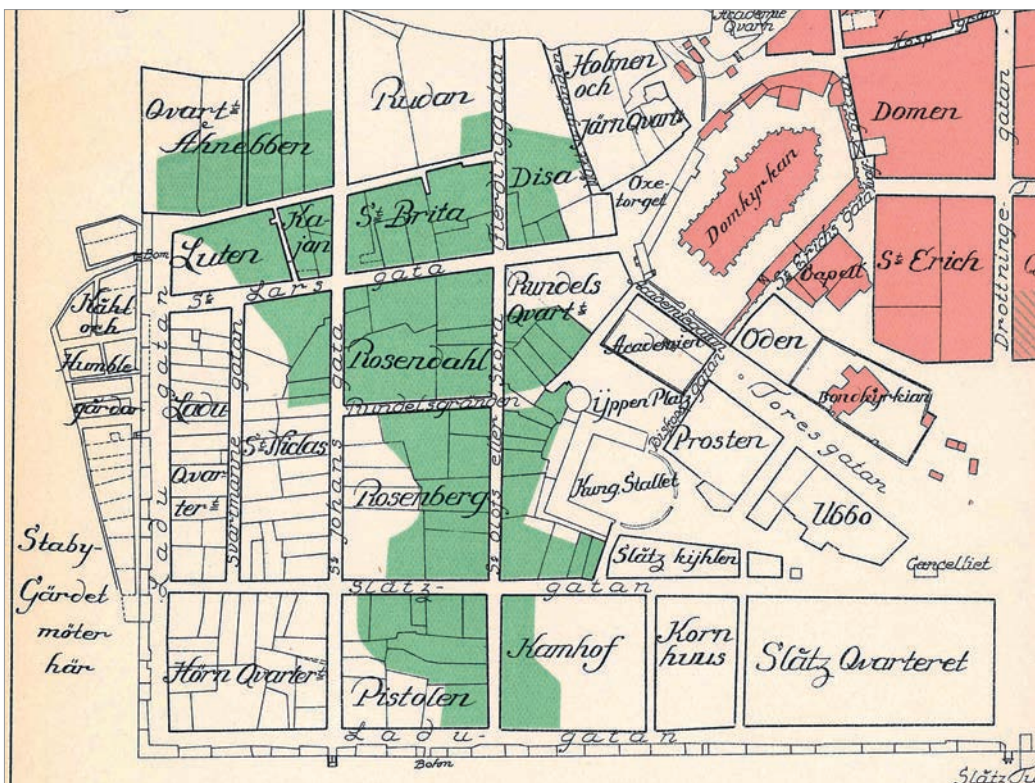
Tolkning

På den plats i kvarteret Rosendal där Södermanland-Nerikes nations står sedan slutet av 1800-talet finns tjocka utfyllnadslager och raseringslager från äldre bebyggelse. Detta har bekräftats vid den aktuella undersökningen samt vid tidigare undersökningar kring nationshuset. Arkeologiska schaktningsövervakningar som gjorts nära byggnaden 2013, 2016 och 2020 har givit fyndmaterial och delar av konstruktioner med dateringar till 1650–1850 (Ölund 2020 och där anförd litt). En samstämmig bild finns från norra delen av kvarteret Rosendal (Qviström 2009 och Redin 1976).

Att det finns medeltida bebyggelse under 1700-talets lämningar även i kvarteret Rosendal är högst

troligt. Tomten har med sin närhet till domkyrkan varit central och attraktiv, vilket kartmaterialet från slutet av 1600-talet visar. Medeltida kultur-lager och konstruktioner har påträffats i närliggande kvarter såsom kv. Disa och Kv S:ta Brita (Anund et al. 2000) samt i Universitetsparken (Sunding 2017, Ölund 2013).

Den stadsbrand som drabbade Uppsala 1809 slog hårt mot kvarteren nordväst om domkyrkan. I branden som startade på morgonen den 18 juni vid Syslmannens gård skadades sammanlagt ett 60-tal gårdar. Ett av de kvarter där bebyggelsen helt eller delvis brann ned var kvarteret Rosendal.

Figur 13. Del av brandkarta över Uppsala stad efter Hedin 1932. De grönmarkerade kvarteren i kartan var de som drabbades av stadsbranden 1809. De rödmarkerade kvarteren skadades vid 1702 års stadsbrand.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202400821

Plats: Kvarteret Rosendal, Fjärdingen 13:3, Uppsala stad, Uppland

Forulämningsnummer: L1941:2293

Forulämningsstyp: Stadslager

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Grundläggningskontroll

Uppdragsgivare: Södermanlad-Nerike Fastighetsförvaltning AB

Fältarbetsperiod: 2024-06-14

Upplandsmuseets projektledare: Anna Ölund

Upplandsmuseets diarienummer: 260–2024

Upplandsmuseets projektnummer: 8965

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-3696-2024, 2024-06-11

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM, RH 2000

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

Litteratur

Anund, Johan., Carlsson, Ronnie., Elfwendahl, Magnus och Pettersson, Karin. 2000. I skuggan av domkyrkan. Arkeologi i Uppsalakvarteret Disa, 1973-1993. UV Bergslagen, rapport 2000:5.

Göthberg, Hans. 2020. Schaktningsövervakning i samband med grävning av fundamentsgropar i kvarteret Rosendal, fornlämning L1941:2293, fastigheten Fjärdingen 13:3, Uppsala kommun, Uppsala län (lst dnr 431-2675-2020). Upplandsmuseet skrivelse dnr 214-2020.

Hedin, Karl Willhelm. 1932. Bygge och bo i äldre tid. Bidrag till Uppsala stads byggnadshistoria, 1. Uppsala.

Redin, Lars. 1976. Medeltidsstaden 3. Uppsala. RAÄ och SHM Rapport.

Roslund, Ylva. 1997. Uppsalas innerstad. Arkeologisk förundersökning Dragarbrunnsgatan, Bredgränd, Smedsgränd, Bangårdsgatan, Kungsängsgatan, S:t Persgatan med Gamla Torget och S:t Larsgatan, RAÄ 88, Uppsala, Uppland. Riksantikvareämbetet, UV Uppsala Rapport 1997:53.

Sunding, Emelie. 2016. Ang. arkeologisk schaktningsövervakning inom Fjärdingen 13:4, Uppsala stad, Uppsala kommun, Uppsala län. LST dnr 431-694-2016. Upplandsmuseet skrivelse dnr AR-114-2016.

Sunding, Emelie. 2017. Arkeologi vid Universitetshuset. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2017:10. Uppsala.

Sunding, Emelie & Ölund, Anna. 2018. Arkeologi vid Skandallhuset i kvarteret Rosenberg. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2019:04. Uppsala.

Syse, Bent. 2014. Ang. arkeologisk schaktningsövervakning vid Södermanlands-Nerikes nation, Fjärdingen 13:3, Uppsala stad och kommun, lst dnr 431-5531-13. Upplandsmuseet skrivelse dnr Ar-196-2014.

Qviström, Linda. 2009. Kvarteret Rosendal. Bebyggelselämningar från historisk tid under Rosendals matsalar. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2009:26.

Ölund, Anna. 2013. Angående schaktning för dagvattenränna inom fastigheten Fjärdingen 13:3, Uppsala stad (lstn 431-2814-13). Upplandsmuseet skrivelse dnr Ar-276-2013.

Ölund, Anna. 2013. Universitetshuset och Universitetsparken i Uppsala. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2013:06. Uppsala.

Ölund, Anna. 2017. Ang. arkeologisk schaktningsövervakning i fornlämning Uppsala 88:1, inom fastighet Fjärdingen 13:3 i samband med planerad byggnation av utebar vid Södermanland-Nerikes nation (Lst dr 431-2713-17, 2017-10-20).

Ölund, Anna. 2020. 1700-tal i kvarteret Rosendal i Uppsala. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2021:09. Uppsala.

Övrigt

Alvin. Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv. Uppsala universitetsbibliotek.